

1

Με τι ασχολείται η αναπτυξιακή οικονομική;

Ας υποθέσουμε ότι σας έδεναν τα μάτια και σας μετέφεραν με αεροπλάνο στο εξωτερικό. Η δουλειά σας, μόλις φτάσετε σε μια μικρή πόλη και αφαιρέσετε το ύφασμα που σας καλύπτει τα μάτια, είναι να καθορίσετε το επίπεδο του εισοδήματος παρατηρώντας το μέρος μόλις για 60 δευτερόλεπτα. Ποια στοιχεία θα αναζητούσατε; Αν έχετε ταξιδέψει ή ζήσει σε μια αναπτυσσόμενη χώρα, ίσως να έχετε ένα πλεονέκτημα στη δουλειά που σας ανατέθηκε: Το κλίμα είναι ζεστό ή υγρό; Τι είδους ενδύματα φορούν οι άνθρωποι και τι τρώνε; Ποια είναι τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν οι κάτοικοι; Σε τι κατάσταση βρίσκονται οι δρόμοι και τα κτίρια; Τα ζώα μοιάζουν περιποιημένα; Βλέπετε σκουπίδια ή κάδους απορριμμάτων; Και τι συμβαίνει με τις μυρωδιές; Στους περισσότερους ανθρώπους, όταν έρχονται αντιμέτωποι με βιοτικά επίπεδα αρκετά χαμηλότερα σε σχέση με αυτά που έχουν συνηθίσει, τους γεννιέται η ανάγκη παροχής βοήθειας. Οι οικονομολόγοι (ναι, αυτό ισχύει ακόμα και για τους οικονομολόγους!) νιώθουν αυτή την ανάγκη και αναρωτιούνται: γιατί μερικές χώρες είναι πλούσιες και άλλες φτωχές; Τι μπορούμε να κάνουμε ώστε να μειώσουμε τη φτώχεια και να ενθαρρύνουμε την οικονομική ανάπτυξη; Σε αυτό το κεφάλαιο εισάγουμε την έννοια της αναπτυξιακής οικονομικής και περιγράφουμε την ανάδυση και την εξέλιξη αυτού του γνωστικού πεδίου οικονομικής σκέψης.

ΙΔΕΕΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

- Περιγραφή της αναπτυξιακής οικονομικής
- Εξέλιξη της αναπτυξιακής οικονομικής
- Αντικατάσταση των εισαγωγών και προώθηση των εξαγωγών
- Αποτυχίες της αγοράς
- Συνύφανση αποτελεσματικότητας και ισότητας
- Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας

Το Μαλάουι είναι μια από τις πιο φτωχές χώρες του κόσμου. Το μέσο ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα το 2010 ήταν \$330, αντιστοιχούσε δηλαδή σε λιγότερο από \$1 τη μέρα. Ακόμα και στην περίπτωση που θα προσαρμοζόμασταν σ' ένα χαμηλό επίπεδο διαβίωσης, θα παρατηρούσαμε ότι το μέσο κόστος ζωής των κατοίκων θα αντιστοιχούσε σ' ένα ποσό των \$850 ετησίως.¹ Ποια είναι η λύση στη διάχυτη φτώχεια του Μαλάουι;

Το Μαλάουι, όπως και οι άλλες Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (επονομαζόμενες και LCD),² δοκίμασε μια σειρά διαφορετικές στρατηγικές με σκοπό την τόνωση της ανάπτυξης και τη βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων του. Ως θεμέλιος λίθος για τη μεγέθυνση των επιχειρήσεων μικρής κλίμακας, την ανάπτυξη και τη στρατηγική για την ανακούφιση της φτώχειας τέθηκε η επέκταση της παραγωγής των μικροϊδιοκτητών. Έτσι, οι προσπάθειες της χώρας επικεντρώθηκαν στη βελτίωση της πρόσβασης των μικροϊδιοκτητών στις αγορές αγροτικών παραγωγικών συντελεστών και προϊόντων. Το 81% του πληθυσμού του Μαλάουι κατοικεί σε αγροτικές περιοχές και οι μικροϊδιοκτήτες αποτελούν το 90% του πληθυσμού των φτωχών. Η παραγωγή τροφίμων αποτελεί τη βασική πηγή βιοπορισμού για τα περισσότερα αγροτικά νοικοκυριά, ενώ η παραγωγικότητα, και συγκεκριμένα η χρήση λιπασμάτων, είναι περιορισμένη. Για παράδειγμα, το 2004, μόνο το 67% των αγροτικών νοικοκυριών έκαναν χρήση λιπασμάτων.³

Πριν από το 1998, το Μαλάουι βασιζόταν στη στήριξη των αγοραίων τιμών, προωθώντας πολιτική έμμεσης μεταβίβασης εισοδήματος προς τα αγροτικά νοικοκυριά. (Στη γειτονική Ζάμπια, όπου το κατά κεφαλήν εισόδημα το 2010 ανερχόταν στα \$1.400, η κυβέρνηση συνεχίζει να αγοράζει το καλαμπόκι από τους αγρότες σε τιμές που υπερβαίνουν κατά πολύ τα αγοραία επίπεδα.)⁴ Τα τελευταία χρόνια, οι επιδοτήσεις για τη χρήση λιπασμάτων αποτέλεσαν τη βασική μέθοδο μεταφοράς εισοδημάτων στα αγροτικά νοικοκυριά του Μαλάουι. Η καταβολή χρημάτων για τους παραγωγικούς συντελεστές των αγροτών κοστίζει και είναι αμφιλεγόμενη. Οι επιδοτήσεις παραγωγικών συντελεστών αποτέλεσαν πάνω από το 50% του προϋπολογισμού του Υπουργείου Γεωργίας του Μαλάουι.⁵

Πρόσφατα, η χώρα υιοθέτησε μια νέα προσέγγιση εισάγοντας ένα πρόγραμμα κοινωνικών χρηματικών μεταβιβάσεων (SCT) για νοικοκυριά που ζουν σε κατάσταση εξαιρετικά ακραίων συνθηκών φτώχειας (αυτά, δηλαδή, που ζουν με λιγότερα από \$0,10 ανά ημέρα), τα μέλη των οποίων δεν είναι σε θέση να εργαστούν εξαιτίας αναπηρίας, ηλικίας, ασθένειας ή λόγω του ότι περιθάλπουν συγγενείς στο σπίτι, οι οποίοι εξαρτώνται από αυτά. Οι κοινωνικές παροχές σε χρήμα, σε αντίθεση με την έμμεση ενίσχυση των εισοδημάτων στην αγροτική παραγωγή –όπως, για παράδειγμα, τη στήριξη των τιμών ή τις επιδοτήσεις λιπασμάτων– θεωρείται ότι αυξάνουν άμεσα το εισόδημα, επιτρέποντας έτσι στα νοικοκυριά να αυξήσουν την κατανάλωση ή να επενδύσουν σε παραγωγικές δραστηριότητες. Η κυβέρνηση και οι ερευνητές ελπίζουν ότι τέτοιου είδους ενισχύσεις είναι ικανές να τονώσουν την παραγωγή με άλλους τρόπους, τα θετικά αποτελέσματα των οποίων αναμένεται να διαχυθούν, με επωφελείς επιδράσεις και σε άλλα νοικοκυριά στην οικονομία.

Έρευνες πεδίου για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων SCT εκπονούνται αδιαλείπτως. Αυτά τα προγράμματα εφαρμόζονται σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο: στην Αιθιοπία, στην Γκάνα, στην Κένυα, στη Ζάμπια, στη Ζιμπάμπουε, στο Λεσότο και σε άλλες φτωχές χώρες. Η UNICEF και ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) του ΟΗΕ, μαζί με αρκετά πανεπιστήμια και υπηρεσίες, ξεκίνησαν ένα φιλόδοξο σχέδιο για την καταγραφή των συνεπειών αυτών των προγραμμάτων κοινωνικών χρηματικών μεταβιβάσεων σε διάφορους τομείς: από τις καλλιέργειες μέχρι την πρόληψη κατά του AIDS.⁶

Οι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι ηγούνται αυτής της προσπάθειας, συμβάλλοντας στον σχεδιασμό και στην αξιολόγηση προγραμμάτων SCT. Σε μικροοικονομικό επίπεδο, αυτή η προσπάθεια είναι ένα καλό παράδειγμα για το πεδίο ενασχόλησης των αναπτυξιακών οικονομολόγων. Ένα ολόκληρο κεφάλαιο αυτού του βιβλίου (το κεφάλαιο 2 με τίτλο «Αποτελεσματικές και αναποτελεσματικές πρακτικές») είναι αφιερωμένο στην αξιολόγηση των συνεπειών των σχεδίων. Ωστόσο, η αναπτυξιακή οικονομική δεν ασχολείται μόνο με αυτό.

Τι είναι η αναπτυξιακή οικονομική;

Συνήθως, ένα μάθημα αναπτυξιακής οικονομικής αποτελείται από μεγάλη ποικιλία ιδιαιτέρως πολύπλευρων θεματικών ενοτήτων. Η αναπτυξιακή οικονομική αντλεί από διάφορους τομείς της οικονομικής σκέψης, όπως:

- Τη μεγέθυνση του εισοδήματος (πώς θα καταγραφεί ανάπτυξη χωρίς τη μεγέθυνση σε χώρες όπου το κατά κεφαλήν εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ \$1 - \$2 ημερησίως;).
- Τα οικονομικά της ευημερίας, συμπεριλαμβανομένης της μελέτης της φτώχειας και της ανισότητας.
- Την αγροτική οικονομική. Ένα μεγάλο ζήτημα στις χώρες όπου το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού –και συγκεκριμένα των φτωχών στρωμάτων– είναι αγροτικό αφορά τους τρόπους με τους οποίους θα αυξηθεί η παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα.
- Την οικονομική δημογραφία, δηλαδή τη μελέτη της πληθυσμιακής μεταβολής σ' έναν κόσμο με πληθυσμό άνω των 7 δισεκατομμυρίων και της κατανομής ενός πληθυσμού 250 εκατομμυρίων διεθνών μεταναστών, καθώς και ακόμα περισσότερους εσωτερικούς μετανάστες. (Η Κίνα θα έχει –αν δεν τους έχει ήδη– περίπου τόσο πολλούς εσωτερικούς μετανάστες στο κοντινό μέλλον!).
- Τα οικονομικά της εργασίας: μόρφωση, υγεία, εργασιακές συνθήκες.
- Τη μελέτη των αγορών προϊόντος, υπηρεσιών, παραγωγικών συντελεστών, κεφαλαίου και ασφάλισης. Χωρίς αυτές τις αγορές, ολόκληρες οικονομίες θα σταματούσαν να λειτουργούν.

- Τη δημόσια οικονομική, συμπεριλαμβανομένης της παροχής δημόσιων αγαθών, από δρόμους και επικοινωνίες μέχρι δημόσιες υπηρεσίες και επεξεργασία λυμάτων, αλλά και της διαχείρισης της μακροοικονομίας.
- Τους φυσικούς πόρους και το περιβάλλον: ενέργεια, νερό, αποψίλωση δασικών εκτάσεων, ρύπανση, κλιματική αλλαγή, βιωσιμότητα.

Ίσως να αναρωτιέστε: τι δεν περιλαμβάνει η αναπτυξιακή οικονομική;

Πίσω από αυτό το ερώτημα κρύβεται ένα άλλο, το οποίο αποτελεί τον βασικό λόγο για τον οποίο προχωρήσαμε στη συγγραφή αυτού του βιβλίου: γιατί υπάρχει αυτόνομο το γνωστικό αντικείμενο της αναπτυξιακής οικονομικής; Εξάλλου, τα περισσότερα τμήματα οικονομικών σπουδών διαθέτουν μαθήματα για καθεμία από τις πλευρές που περιγράφηκαν παραπάνω και για ακόμα περισσότερες.

Η αναπτυξιακή οικονομική έχει ως στόχο την κατανόηση των οικονομικών όψεων της αναπτυξιακής διαδικασίας χωρών με χαμηλό εισόδημα. Αυτό σημαίνει ότι η μελέτη των συγκεκριμένων οικονομιών διαθέτει ορισμένα κρίσιμα στοιχεία που τη διαφοροποιούν από τη μελέτη υπόλοιπων οικονομιών.

Η οικονομική της ανάπτυξης αναφέρεται στις εκτεταμένες αλλαγές της δομής των οικονομιών, των τεχνολογιών, των κοινωνιών και των πολιτικών συστημάτων. Αφορά τη μελέτη των οικονομιών που δεν μπορούν να υπαχθούν στις περισσότερες από τις βασικές υποθέσεις που διέπουν την οικονομική ανάλυση σε χώρες με υψηλά εισοδήματα, όπως αυτή περί εύρυθμης λειτουργίας των αγορών, της τέλει πληροφόρησης και του χαμηλού κόστους συναλλαγών. Όταν αυτές οι υποθέσεις παύουν να ισχύουν, τότε παύουν να ισχύουν και τα βασικότερα συμπεράσματα των οικονομικών πολιτικών της ευημερίας.

Αυτό το βιβλίο, καθώς και τα υπόλοιπα εγχειρίδια αναπτυξιακής οικονομικής, θίγει πολλά διαφορετικά θέματα. Παρ' όλα αυτά, βασικός στόχος είναι η μελέτη των θεμελιωδών αρχών που διακρίνουν τις πλούσιες από τις φτωχές χώρες και των μεθόδων που χρησιμοποιούμε κατά την ανάλυση των κρίσιμων θεμάτων της αναπτυξιακής οικονομικής. Η μελέτη του εγχειριδίου θα σας εφοδιάσει με τη βασική εργαλειοθήκη που χρησιμοποιούν οι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι κατά τη διεξαγωγή των ερευνών τους, θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε τις διαφορές μεταξύ φτωχών και πλούσιων χωρών και θα σας παρουσιάσει τη θεωρία και τις πρακτικές των οικονομικών της ανάπτυξης.

Η εξέλιξη της αναπτυξιακής οικονομικής

Τα μαθήματα των οικονομικών σπάνια ξοδεύουν πολύ χρόνο σε ιστορικά στοιχεία. Ωστόσο, μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην αναπτυξιακή οικονομική είναι απαραίτητη. Εκτιμώντας το πώς οι οικονομολόγοι κατάφεραν να κατανοήσουν την οικονομική ανάπτυξη, βοηθούμαστε να καταλάβουμε τις διάφορες αναπτυξιακές

προσεγγίσεις κατά τη διάρκεια των χρόνων και το πώς φτάσαμε στις σημερινές επικρατούσες έννοιες. Το περιεχόμενο που απέδιδαν οι οικονομολόγοι στην ανάπτυξη κατά τις απαρχές του κλάδου είναι πολύ διαφορετικό από αυτό που του αποδίδουν σήμερα.

Οι ρίζες της σύγχρονης αναπτυξιακής οικονομικής δεν εντοπίζονται στις χώρες με χαμηλό εισόδημα, αλλά στις σχετικά αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες καταστράφηκαν από τον πόλεμο.⁷ Στον απόηχο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υπήρχε η ανάγκη για οικονομικές θεωρίες και πολιτικές που θα υποστήριζαν την ανασυγκρότηση της καταρρακωμένης από τον πόλεμο Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Οι ΗΠΑ υιοθέτησαν το Σχέδιο Μάρσαλ για να βοηθήσουν την ανασυγκρότηση των οικονομιών των ευρωπαϊκών χωρών. Το Σχέδιο Μάρσαλ ήταν ένα γιγαντιαίο πρόγραμμα: \$13 δισεκατομμύρια σε διάστημα τεσσάρων ετών ήταν πολύ μεγάλο ποσό για εκείνη την εποχή!

Μετά την επιτυχία του Σχεδίου Μάρσαλ, οι οικονομολόγοι έστρεψαν την προσοχή τους από την Ευρώπη των δεκαετιών του 1950 και του 1960 στα οικονομικά προβλήματα της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Τα διδάγματα της ευρωπαϊκής εμπειρίας, όμως, δεν εφαρμόστηκαν εύκολα στις συγκεκριμένες περιοχές: σύντομα κατέστη σαφές ότι οι φτωχές χώρες αντιμετώπιζαν εντελώς διαφορετικές προκλήσεις.

Οι πρώιμοι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι εστίασαν την προσοχή τους στην αύξηση του εισοδήματος, καθιστώντας μερικές φορές ασαφή τη διαχωριστή γραμμή μεταξύ ανάπτυξης και μεγέθυνσης. Ιδιαίτερα στις φτωχές χώρες, η επίτευξη θετικών ρυθμών μεγέθυνσης απαιτούσε την εφαρμογή σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Οι οικονομολόγοι προσπάθησαν να μελετήσουν τις συνθήκες που καθορίζουν την επιτυχημένη ανάπτυξη και μεγέθυνση, συγκρίνοντας τις αναπτυξιακές εμπειρίες διάφορων χωρών (συμπεριλαμβανομένων των εμπειριών και πιο αναπτυγμένων χωρών).

Απογείωση

Ορισμένα έργα αναφοράς αυτής της πρώιμης περιόδου της αναπτυξιακής οικονομικής περιλαμβάνουν την πραγματεία του Walter Rostow για τα στάδια της οικονομικής μεγέθυνσης: παραδοσιακή κοινωνία, προϋποθέσεις απογείωσης, απογείωση, πορεία προς την ωριμότητα και υψηλή μαζική κατανάλωση.⁸ Ο βραβευμένος με Νόμπελ Simon Kuznets (τον οποίο θα ξανασυναντήσουμε στην πορεία αυτού του κεφαλαίου) αντιτάχθηκε στην απλοϊκή άποψη ότι όλες οι χώρες ακολουθούν γραμμικά τα ίδια στάδια κατά τη διάρκεια της οικονομικής τους ιστορίας. Υποστήριξε, αντίθετα, ότι, ακόμα και κατά τα πρώιμα στάδια των τελευταίων, τα βασικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων φτωχών χωρών είναι θεμελιωδώς διαφορετικά από αυτά των χωρών με υψηλά εισοδήματα.

Η ανατομία της μεγέθυνσης

Οι οικονομολόγοι αναγνώρισαν την ανάγκη να κατανοήσουν τη λειτουργία της μεγεθυντικής διαδικασίας. Η οικονομική μεγέθυνση είναι ιδιαίτερα σημαντική και γι' αυτό διαθέτει δικό της, ξεχωριστό κεφάλαιο (κεφάλαιο 7) σ' αυτό το βιβλίο, όπου επικεντρωνόμαστε στη σύγχρονη θεωρία. Ωστόσο, ορισμένα βασικά υποδείγματα οικονομικής μεγέθυνσης διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο από την αρχή της αναπτυξιακής οικονομικής.

Το απλό υπόδειγμα μεγέθυνσης που ανέπτυξαν ο Sir Roy F. Harrod και ο Evsey Domar ενσωματώθηκε στο βασικό δόγμα των αναπτυξιακών οικονομολόγων των δεκαετιών 1950 και 1960.⁹ Το βασικό συμπέρασμα του μοντέλου Harrod-Domar ήταν ότι οι επενδύσεις αποτελούν το κλειδί της οικονομικής μεγέθυνσης. Το μοντέλο έστρεψε την προσοχή των οικονομολόγων και όσων ασκούσαν πολιτική στην εξοικονόμηση πόρων, ώστε να υποστηριχτούν υψηλότεροι ρυθμοί μεγέθυνσης στις φτωχές χώρες. Το μοντέλο αυτό, αν και απλοϊκό, αποτέλεσε τον προκάτοχο των μοντέλων που χρησιμοποιούνται σήμερα για να αναλύσουν την οικονομική ανάπτυξη στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ο βραβευμένος με Νόμπελ W. Arthur Lewis εξέτασε στενότερα την οικονομική μεγέθυνση στο διάσημο έργο του *Economic development with unlimited supplies of labor* και μετατόπισε την προσοχή από την οικονομική μεγέθυνση στον «δομικό μετασχηματισμό».¹⁰ Ο Lewis εισήγαγε ένα μοντέλο δύο τομέων, σύμφωνα με το οποίο η διεύρυνση του σύγχρονου (βιομηχανικού ή καπιταλιστικού) τομέα εξαρτάται από τη μεταφορά εργατικού δυναμικού από τον παραδοσιακό (αγροτικό ή στα όρια της επιβίωσης) τομέα. Το ενδιαφέρον του εστιάζει στις φτωχές, με άφθονο εργατικό δυναμικό χώρες, όπου το πλεόνασμα εργασίας στον παραδοσιακό τομέα θα μπορούσε να εκληφθεί σαν ένας πολύτιμος πόρος ανάπτυξης με την παράλληλη δυνατότητα βιομηχανικής μεγέθυνσης χωρίς την αύξηση των ημερομισθίων. Σύμφυτο με το μοντέλο του Lewis είναι το απλό μοντέλο της μετανάστευσης που τροφοδοτείται από τη ζήτηση: καθώς ο αστικός-βιομηχανικός τομέας διευρύνεται, οι πληθυσμοί αφήνουν την καλλιέργεια της γης για να συμπληρώσουν τις νέες κενές θέσεις εργασίας. Το αν οι εργάτες μπορούν να μετακινηθούν από τη γεωργία χωρίς να χαθεί μέρος της φυτικής παραγωγής είναι ένα εμπειρικό ερώτημα το οποίο ορισμένοι οικονομολόγοι προσπαθούν να απαντήσουν μέχρι και σήμερα.

Η θεωρία του Lewis δέχτηκε κριτική, καθώς θεωρήθηκε ότι αγνοεί σε μεγάλο βαθμό τον αγροτικό τομέα. Το έργο του επεκτάθηκε και επισημοποιήθηκε από τους Gustav Ranis και John Fei, οι οποίοι κατέδειξαν ότι ο βιομηχανικός τομέας και τα βιομηχανικά κέρδη εξαρτώνται από την επέκταση του αγροτικού τομέα.¹¹ Αν η αγροτική παραγωγή δεν συμβαδίζει με εκείνη του βιομηχανικού τομέα, οι τιμές των τροφίμων αυξάνουν, γεγονός που ωθεί προς τα επάνω τα ημερομίσθια των εργαζομένων στις πόλεις, μειώνοντας παράλληλα τα κέρδη και τις επενδύσεις στη βιομηχανία. Έτσι, είναι εύκολο να μην παραβλέψουμε την εξάρτηση της μεγέθυνσης του βιο-

μηχανικού από τον αγροτικό τομέα. Η αναγνώριση ότι οι διαφορετικοί τομείς της οικονομίας είναι στενά συνυφασμένοι ήταν μια σημαντική συνεισφορά στα διτομεακά οικονομικά υποδείγματα και αποτέλεσε τη βάση για πιο περίπλοκα μοντέλα που αφορούν όλο το εύρος της οικονομίας. Θα εξετάσουμε αυτά τα μοντέλα στο κεφάλαιο 10 («Δομικός μετασχηματισμός»).

Η υπόθεση ότι υπάρχει πλεόνασμα εργασίας στον παραδοσιακό τομέα (ότι δηλαδή το οριακό προϊόν της εργασίας ισούται με μηδέν) αμφισβητήθηκε από τον επίσης βραβευμένο με Νόμπελ Οικονομικών Theodore Schultz.¹² Ο Schultz εξέτασε δεδομένα που καταδείκνυαν την έλλειψη εργατικού δυναμικού κατά την ακμή των θεριστικών περιόδων, ακόμα και σε οικονομίες όπως η Ινδία και η Κίνα, όπου το πλεόνασμα εργασίας όντως υφίστατο σε άλλες εποχές του χρόνου. Έτσι, υποστήριξε ότι δεν μπορούμε να υποθέσουμε πως οι εργάτες μετακινούνται από τον αγροτικό κλάδο χωρίς να χαθεί μέρος της γεωργικής παραγωγής, εκτός κι αν υιοθετηθούν νέες τεχνολογίες. Επιπλέον, τόνισε τη σημασία των τεχνολογικών καινοτομιών, και έφερε επανάσταση στην οικονομική σκέψη της εποχής προβάλλοντας την υπόθεση ότι οι αγρότες στις LDC είναι «αποτελεσματικοί αλλά φτωχοί». Αυτό σημαίνει ότι ενώ η εργασία των φτωχών αγροτών εμφανίζεται να είναι αναποτελεσματική –συγκρινόμενη με τη γεωργία για εμπορικούς σκοπούς στις πλούσιες χώρες–, οι φτωχοί εργάτες μεγιστοποιούν την παραγωγή τους δεδομένων των εξαιρετικά περιορισμένων πόρων, των παραδοσιακών τεχνολογιών και του περιορισμένου ανθρώπινου κεφαλαίου που διαθέτουν. Η υπόθεση του «αποτελεσματικός αλλά φτωχός» συνεχίζει να διαμορφώνει τη σκέψη των αναπτυξιακών οικονομολόγων για τις φτωχές αγροτικές κοινωνίες, καθώς και τη μοντελοποίησή τους, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 9 («Αγροτική παραγωγή»). Παρ' όλα αυτά, πρόσφατες μελέτες αμφισβητούν την πραγματική, με την οικονομική έννοια, αποτελεσματικότητα της παραγωγής, της μίσθωσης γης (όπως, για παράδειγμα, η επίμορτη αγροληψία) και άλλων θεσμών στις φτωχές χώρες.

Η αναπτυσσόμενη βιβλιογραφία αναπτυξιακής οικονομικής παρήγαγε μεγάλο αριθμό έργων που δεν είναι δυνατόν να απαριθμηθούν εδώ, αλλά υπάρχουν δύο ακόμη επιστήμονες που χρήζουν ειδικής μνείας λόγω της εκτεταμένης επιρροής που άσκησαν στην οικονομική σκέψη και, ιδιαίτερα, στη χάραξη πολιτικών.

Εκβιομηχάνιση διά της αντικατάστασης εισαγωγών

Το 1950, οι Raúl Prebisch και Hans Singer παρατήρησαν σε ξεχωριστές μελέτες ότι οι όροι του εμπορίου ή ο λόγος των τιμών μεταξύ προϊόντων του πρωτογενούς τομέα (αγροτικά, εξόρυξη από φυσικούς πόρους) και μεταποιημένων προϊόντων μειώνεται με την πάροδο του χρόνου.¹³ Καθώς το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνει, το ποσοστό του εισοδήματος που δαπανάται στους μεταπράτες επίσης αυξάνει, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα μειώνεται. Αυτό το φαινόμενο παρατηρείται τόσο σε παγκόσμια όσο και σε τοπική κλίμακα. Οι Prebisch και Singer ισχυρίστηκαν ότι κάτι τέτοιο ωθεί τις τιμές των μεταποιημένων αγαθών

σε αύξηση, σε σχέση με τις αντίστοιχες τιμές των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα. Οι φτωχές χώρες που συνεχίζουν να εξειδικεύονται στην πρωτογενή παραγωγή σημειώνουν απώλειες σε σύγκριση με χώρες που προστατεύουν και προωθούν τις βιομηχανίες τους. Κατά συνέπεια, η προσκόλληση στην παραγωγή πρωτογενών αγαθών μοιάζει με την επένδυση σ' έναν τομέα με φθίνουσα πορεία: η ακριβώς αντίθετη, δηλαδή, πρακτική από αυτήν που ακολουθούν οι καλοί επενδυτές.

Το έργο των Prebisch και Singer είχε τεράστια επιρροή στην προώθηση προστατευτικών πολιτικών εμπορίου και στην προστασία των νέων βιομηχανιών στις φτωχές χώρες από τον διεθνή ανταγωνισμό. Οι πολιτικές που προέβλεπαν ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες με την ιδέα ότι, όσον αφορά το εμπόριο, οι χώρες πρέπει να ακολουθούν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα. Εκ των υστέρων, όσες χώρες ακολούθησαν αυτήν τη συμβουλή δεν είχαν τόσο θετικά αποτελέσματα όσο, για παράδειγμα, οι επονομαζόμενες και «Ασιατικές Τίγρεις» (Χονγκ Κονγκ, Σιγκαπούρη, Νότια Κορέα και Ταϊβάν), οι οποίες ακολούθησαν πιο εξωστρεφή (έχοντας, δηλαδή, το εμπόριο στο επίκεντρο) αναπτυξιακά μοντέλα, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 13 («Διεθνές εμπόριο και παγκοσμιοποίηση»).

Διασυνδέσεις

Ο Albert Hirschman, άλλος ένας πρωτοπόρος του κλάδου της αναπτυξιακής οικονομικής, προέταξε το, ενδιαφέρον και με ιδιαίτερη επιρροή, επιχείρημα ότι οι ανισορροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στις LDC μπορεί να αποβούν θετικές, καθώς δημιουργούν πιέσεις που τονώνουν την οικονομική ανάπτυξη.¹⁴ Ο Hirschman έστρεψε καθοριστικά την προσοχή στις οικονομικές διασυνδέσεις, οι οποίες διατρέχουν τόσο τα οικονομικά μοντέλα που αφορούν όλο το φάσμα της οικονομίας, τα οποία αποτελούν συστατικά στοιχεία της σύγχρονης ανάλυσης της αναπτυξιακής οικονομικής (κεφάλαιο 10, «Δομικός μετασχηματισμός»), όσο και μερικά πρόσφατα μοντέλα αξιολόγησης συνεπειών των εφαρμοζόμενων πολιτικών (κεφάλαιο 2, «Αποτελεσματικές και αναποτελεσματικές πρακτικές»). Η προώθηση των επενδύσεων σε κλάδους με πολλές εταιρικές διασυνδέσεις βοηθά τις κυβερνήσεις να επιτύχουν πολλαπλασιαστικά αναπτυξιακά αποτελέσματα: για παράδειγμα, τα αποτελέσματα μιας πολιτικής που διαχέονται σε άλλους κλάδους και συνδέονται με τον υπό εξέταση κλάδο-στόχο. Οι οπισθοβατικές διασυνδέσεις μεταφέρουν τα αποτελέσματα της ανάπτυξης από μια δραστηριότητα κατά την οποία ζητούνται παραγωγικοί συντελεστές (π.χ. υφάσματα) προς τους αντίστοιχους προμηθευτές παραγωγικών συντελεστών (π.χ. βαμβακούργείο ή παραγωγοί μαλλιού). Αντιστρόφως, οι εμπροσθοβατικές διασυνδέσεις τονώνουν τις δυνατότητες παροχής ορισμένων δραστηριοτήτων πριν από την ενεργοποίηση της ζήτησης των εταιρειών για αυτές. Παραδείγματος χάριν, η επένδυση σε μια γεννήτρια για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος ενδεχομένως και να διευκολύνει τις δραστηριότητες κλάδων που χρησιμοποιούν τον ηλεκτρισμό.

Ο Hirschman υποστήριξε ότι η αγροτική παραγωγή ενεργοποιεί ελάχιστες δια-

συνδέσεις με την υπόλοιπη οικονομία. Αυτή η θέση, σε συνδυασμό με την υπόθεση Prebisch-Singer, συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της αίσθησης μεταξύ των ασκούντων οικονομική πολιτική ότι η γεωργία είναι ασήμαντη και ότι οι χώρες πρέπει να χρησιμοποιήσουν τους σπάνιους πόρους τους για να προωθήσουν τη βιομηχανική ανάπτυξη και όχι την αγροτική. Ο John Mellor αντιτάχθηκε σ' αυτό το επιχειρήματα στο επιδραστικό έργο του *The new economics of growth*, καθώς κατέγραψε τη σημασία των καταναλωτικών διασυνδέσεων μεταξύ των αγροτικών νοικοκυριών και των αστικών βιομηχανιών.¹⁵ Αν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού μιας χώρας είναι αγροτικό, εκεί θα εντοπιστεί και η ζήτηση για τη νέα παραγωγή της βιομηχανίας. Έτσι, η αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων δημιουργεί μια κρίσιμη αγορά για τον κατασκευαστικό κλάδο, και κατ' επέκταση τονώνει τη βιομηχανία.

Έτσι, οι πρώτοι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι για την κατασκευή των συστημάτων τους είχαν ξεκινήσει να αντλούν περισσότερο από τις φτωχές οικονομίες, αναγνωρίζοντας τις διασυνδέσεις μεταξύ των παραγωγικών τομέων και μεταξύ επιχειρήσεων και νοικοκυριών που είναι σημαντικές στη διαμόρφωση συνθηκών οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, σύντομα αυτή τους η έμφαση στη μεγέθυνση επρόκειτο να αναθεωρηθεί.

Αναθεωρώντας τις θεωρίες μεγέθυνσης: ανισότητα και φτώχεια

Ο ΟΗΕ ανακήρυξε τη δεκαετία του 1960 ως τη δεκαετία της ανάπτυξης. Το 1961 «ζήτησε από όλα τα κράτη μέλη του να εντατικοποιήσουν τις προσπάθειές τους για την κινητοποίηση υποστήριξης για τα απαιτούμενα μέτρα, ώστε να επιτευχθεί η πρόοδος προς τη βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση και την κοινωνική πρόοδο στις αναπτυσσόμενες χώρες». Κάθε αναπτυσσόμενη χώρα έθεσε τον δικό της ιδιαίτερο στόχο, αλλά ένας ευρύτερος αφορούσε την επίτευξη ενός ελάχιστου ετήσιου ρυθμού αύξησης του συνολικού εθνικού εισοδήματος στο 5% μέχρι το τέλος της δεκαετίας.¹⁶ Η παγκόσμια κοινότητα έφτασε κοντά στην εκπλήρωση του συγκεκριμένου στόχου που έθεσε ο ΟΗΕ. Οι LDC πέτυχαν μέσο ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης στο 4,6% από το 1960 έως το 1967. Ωστόσο, ο πληθυσμός τους ολοένα και αυξανόταν, κι έτσι το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ προς πληθυσμό) αυξήθηκε μόλις κατά 2%.

Όταν η αναπτυξιακή δεκαετία του ΟΗΕ έφτασε στο τέλος της το 1970, η απόσταση μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών είχε διευρυνθεί: τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού κατείχαν λιγότερο από το 1/6 του παγκόσμιου εισοδήματος. Αυτό ήγειρε νέα ερωτήματα ως προς το τι ακριβώς σημαίνει η ανάπτυξη. Προφανώς, η προσπάθεια αύξησης του παγκόσμιου εισοδήματος δεν επηρέασε όλες τις χώρες – ή τουλάχιστον τις περισσότερες. Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ κατέληξε ότι μια από τις αιτίες της αργής προόδου ήταν η απουσία μιας ξεκάθαρης παγκόσμιας αναπτυξιακής στρατηγικής.

Το πρόβλημα της εντεινόμενης ανισότητας οδήγησε τους αναπτυξιακούς οικο-

νομολόγους να αναθεωρήσουν τα μέχρι τότε πορίσματα των ερευνών τους για την οικονομική μεγέθυνση. Κατά τα προηγούμενα χρόνια, το βασικό έργο που συνέδεε τα ζητήματα της μεγέθυνσης με την ανισότητα ήταν η υπόθεση του «ανεστραμμένου U» του Simon Kuznets. Σύμφωνα με αυτήν, η οικονομική μεγέθυνση μειώνει την ανισότητα στις πλούσιες χώρες, αλλά την αυξάνει στις φτωχές.¹⁷ Η υπόθεση αυτή τείνει να δημιουργεί αίσθηση εφησυχασμού αναφορικά με την ανισότητα. Ενδεχομένως και στην αρχή η ανισότητα να αυξάνει, καθώς οι φτωχές χώρες ξεκινούν και επιτυγχάνουν θετικούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ τους, αλλά τελικά φαίνεται ότι την ξεπερνούν και ότι η συνεχιζόμενη μεγέθυνση επιφέρει άμβλυνση των ανισοτήτων. Αυτό τουλάχιστον παρατήρησε ο Kuznets όταν χρησιμοποίησε διατομεακά δεδομένα για να συγκρίνει πλούσιες και φτωχές χώρες. (Τα διατομεακά δεδομένα συλλέχθηκαν σε διαφορετικές χώρες, την ίδια, όμως, χρονική περίοδο. Θα ήταν εξαιρετική η δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τις ίδιες χώρες με την πάροδο των ετών για να διαπιστώσουμε αν η ανισότητα πρώτα αυξάνει και στη συνέχεια μειώνεται, καθώς οι οικονομίες μεγεθύνονται, αλλά όταν ο Kuznets διατύπωσε την πρωτοποριακή θεωρία του δεν διαθέταμε τέτοιου είδους στατιστικές βάσεις.)

Καθώς έγιναν διαθέσιμα ορισμένα δεδομένα πάνελ (panel data) που επέτρεπαν την παρακολούθηση της ανάπτυξης και της ανισότητας μιας μεμονωμένης χώρας, η υπόθεση του «ανεστραμμένου U» αμφισβητήθηκε επανειλημμένα από τη βιβλιογραφία της αναπτυξιακής οικονομικής, παρά το γεγονός ότι η συγκεκριμένη υπόθεση φαίνεται να ταιριάζει πολύ καλά σε ορισμένες χώρες. (Τα δεδομένα πάνελ παρέχουν πληροφορίες για τις ίδιες μονάδες [για εμάς, χώρες], αλλά σε εκτεταμένες χρονικές περιόδους.) Σήμερα, η Κίνα μεγεθύνεται γρήγορα και η ανισότητα επίσης αυξάνει. Η Βραζιλία και το Μεξικό έχουν πολύ μεγαλύτερα κατά κεφαλήν εισοδήματα σε σχέση με την Κίνα, και η ανισότητα μειώνεται. Βέβαια, υπάρχουν και οι ΗΠΑ, όπου η ανισότητα μειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1970, αλλά σήμερα αυξάνει και πάλι.

Η αναπτυξιακή οικονομική μετατόπισε το ενδιαφέρον της από την εισοδηματική ανάπτυξη στην εισοδηματική ανισότητα (κεφάλαιο 5, «Ανισότητα»). Το 1974 ο Hollis Chenery, επικεφαλής του τμήματος Οικονομικής Έρευνας της Παγκόσμιας Τράπεζας, και οι συνεργάτες του εξέδωσαν ένα βιβλίο με μεγάλη επιρροή υπό τον τίτλο *Redistribution with growth*.¹⁸ Στο βιβλίο διατυπώθηκε η θέση ότι όταν οι παραγωγικοί συντελεστές (όπως η γη) κατανέμονται άνισα, η οικονομική μεγέθυνση δημιουργεί επίσης άνιση κατανομή των ωφελειών. Περίπου την ίδια εποχή (1973), οι Irma Adelman και Cynthia Taft Morris εξέδωσαν ένα βιβλίο με τίτλο *Economic growth and social equity in developing countries*.¹⁹ Σύμφωνα με τα ευρήματα των συγγραφέων, η αύξηση των εισοδημάτων δεν συνεπαγόταν μόνο την αύξηση της ανισότητας αλλά και την επιδείνωση της απόλυτης θέσης των φτωχών. Στα πρώιμα στάδια της μεγεθυντικής διαδικασίας μιας χώρας, το φτωχότερο τμήμα της κοινωνίας ενδέχεται να πληγεί ιδιαίτερα, καθώς οι παραδοσιακές σχέσεις που χαρακτηρίζουν οικονομίες όπου το μέσο επίπεδο διαβίωσης είναι εξαιρετικά χαμηλό αντικαθίστανται από αναδυόμενες εμπορικές σχέσεις. Συνεπώς, τα οφέλη της μεγέθυνσης κατανέμονταν πε-

ρισσότερο ίσα, στις περιπτώσεις των χωρών όπου οι παραγωγικοί συντελεστές – όπως γη και ανθρώπινο κεφάλαιο (εκπαίδευση)– είχαν διανεμηθεί πριν ο στόχος της αύξησης του ΑΕΠ ευοδωθεί.

Ο Robert McNamara, τότε πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας, κατά τη συνδιάσκεψη του ΟΗΕ το 1972 στο Σαντιάγο της Χιλής έστρεψε τα φώτα στο ζήτημα της ανισότητας.²⁰ Το γεγονός αυτό δημιουργούσε έναν νέο ρόλο για την Παγκόσμια Τράπεζα, ενώ για την αναπτυξιακή οικονομική σήμαινε ότι η οικονομική μεγέθυνση από μόνη της δεν ήταν αρκετή. Ο McNamara και άλλοι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι πρότειναν τον καθορισμό των όρων αναδιανομής πριν από την επίτευξη θετικών ρυθμών μεγέθυνσης: για παράδειγμα, προτάθηκαν μεταρρυθμίσεις στη γη και άλλα μέτρα για την αύξηση της παραγωγικότητας για τους μικρούς αγρότες και εκτεταμένα προγράμματα αγροτικής εκπαίδευσης. Το σύνθημα της αναπτυξιακής οικονομικής μετατοπίστηκε από την αύξηση του εισοδήματος (κεφάλαια 3 και 7) στη φτώχεια (κεφάλαιο 4) και στην ανισότητα (κεφάλαιο 5). Το έργο του Amartya Sen διευρυνε το φάσμα του όρου της οικονομικής ανάπτυξης, ώστε να εκφράζει ορισμένες πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης, όπως η υγεία, η διατροφή, η εκπαίδευση, ακόμα και η ελευθερία (κεφάλαιο 6).

Τα εθνικά γραφεία σχεδιασμού ξεπετάχτηκαν σε ολόκληρη την υφήλιο, συχνά κατάρτιζοντας «πενταετή πλάνα» εμπνευσμένα από τα μοντέλα περί σχεδιασμένης οικονομίας της Σοβιετικής Ένωσης, τα οποία όμως δεν ήταν απαραίτητα σοσιαλιστικά. (Όταν ο Ed ήταν φοιτητής δούλεψε για έναν χρόνο στο Εθνικό Γραφείο Σχεδιασμού της Κόστα Ρίκα, το οποίο διέθετε πενταετή σχεδιασμό, αλλά σε καμία των περιπτώσεων η χώρα δεν θα μπορούσε να ταξινομηθεί μεταξύ των κομμουνιστικών!). Εκείνη την περίοδο σημειώθηκε η έλευση των μοντέλων που αφορούν όλο το φάσμα της οικονομίας ως εργαλείων για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και τις αντίστοιχες πολιτικές. Τα μοντέλα σχεδιάστηκαν για να αναπαραστήσουν σύνθετες συνέπειες των οικονομικών πολιτικών σε ολόκληρο το φάσμα των παραγωγικών δραστηριοτήτων, αλλά και σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ξεχωριστά. Συνεχίζουν να αποτελούν συστατικά στοιχεία της έρευνας της αναπτυξιακής οικονομικής και της χάραξης πολιτικών και συχνά βρίσκονται εν μέσω διασταυρούμενων πυρών σε ζωντανές αντιπαραθέσεις αναφορικά με τον ρόλο του σχεδιασμού και των αγορών στην οικονομική ανάπτυξη.

Η δεκαετία του 1970 υπήρξε η απαρχή μιας συνεχούς έντασης μεταξύ της άμεσης κρατικής ανάμιξης στην αναπτυξιακή διαδικασία και της ανάπτυξης με γνώμονα την αγορά: η συγκεκριμένη αντιπαράθεση θα μας απασχολήσει καθ' όλη τη πορεία του βιβλίου, καθώς πηγάζει από θεμελιώδεις έννοιες της αναπτυξιακής οικονομικής. Σύμφωνα με την παραδοσιακή νεοκλασική οικονομική άποψη, που είναι εμπνευσμένη από το «αόρατο χέρι» του Adam Smith, τα άτομα και οι επιχειρήσεις, επιδιώκοντας το προσωπικό τους όφελος, οδηγούνται από ένα αόρατο χέρι προς την οικονομική αποτελεσματικότητα. Για παράδειγμα, ο ανταγωνισμός μεταξύ επιχειρήσεων που έχουν ως στόχο τη μεγιστοποίηση των κερδών τους μειώνει τις

τιμές των εγχειστών καταναλωτών που έχουν ως στόχο τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητάς τους. Παρ' όλα αυτά, το αόρατο χέρι δεν οδηγεί, συνήθως, σε δίκαια αποτελέσματα, γι' αυτόν τον λόγο η κρατική παρέμβαση μπορεί συχνά να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προαγωγή άλλων κοινωνικών στόχων, πέραν της αποτελεσματικότητας, όπως, για παράδειγμα, η ισότητα ή η προστασία της εγχώριας βιομηχανίας.

Οι δεκαετίες 1960 και 1970 σηματοδεύτηκαν από την εντεινόμενη κρατική ανάμειξη στις αγορές: μέτρα καθορισμού των τιμών, έλεγχος του εμπορίου και δημιουργία επιχειρήσεων του «ευρύτερου δημόσιου τομέα» με πληθώρα λειτουργιών (από την αγορά και την πώληση προϊόντων φυτικής παραγωγής μέχρι την εξόρυξη πετρελαίου).

Μεγάλο μέρος αυτών των προσπαθειών είχε ως στόχο την επέκταση του βιομηχανικού τομέα. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού στις φτωχές χώρες – και ιδιαίτερα στις πολύ φτωχές – εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την αγροτική παραγωγή. Σε πολλές χώρες, οι πολιτικές εκβιομηχάνισης με τη μέθοδο της αντικατάστασης των εισαγωγών δημιούργησαν σοβαρές μεροληψίες κατά του αγροτικού τομέα με τρεις τρόπους:

1. Οι «πολιτικές φθηνών τροφίμων» επέφεραν άμεσο πλήγμα στη γεωργία, ενώ συνέβαλαν στη διατήρηση των χαμηλών ημερομισθίων των εργαζομένων στα αστικά κέντρα.
2. Οι υπερβολικά υψηλοί δασμοί και οι ποσοστώσεις σε εισαγόμενα βιομηχανικά αγαθά και οι άμεσες κρατικές επιδοτήσεις χρησιμοποιήθηκαν για την προώθηση της εκβιομηχάνισης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση των κερδών της βιομηχανικής παραγωγής σε σχέση με την αγροτική.
3. Οι μακροοικονομικές πολιτικές, όπως η υπερτίμηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών, έριξαν τις τιμές των εισαγόμενων παραγωγικών συντελεστών και τεχνολογιών που χρησιμοποιούνταν στη βιομηχανία (αλλά και των τροφίμων). Αυτό λειτούργησε επίσης μεροληπτικά εναντίον της γεωργίας, καθώς κατέστησε τα εμπορεύσιμα αγαθά (τρόφιμα) λιγότερο κερδοφόρα σε σχέση με τα μη εμπορεύσιμα αγαθά (κατασκευές που προστατεύονταν από τον εμπορικό ανταγωνισμό).

Εμπιστοσύνη στις αγορές

Η δεκαετία του 1980 σηματοδοτεί την αρχή αρνητικών συνεπειών, εξαιτίας της υπερβολικής κρατικής ανάμειξης στην οικονομία. Ήταν η εποχή του Ronald Reagan και της Margaret Thatcher, κατά την οποία επισημάνθηκαν οι αναποτελεσματικότητες των οικονομικών συστημάτων κρατικού σχεδιασμού – όπως αυτά της Σοβιετικής Ένωσης και της Κίνας – σε σχέση με τα πολιτικά συστήματα που υποστήριζαν την ελεύθερη αγορά στη Δύση. Ταυτόχρονα, κατέστη ξεκάθαρο ότι οι χώρες που βίωναν την πιο γρήγορη και ευρεία οικονομική μεγέθυνση δεν ήταν αυτές με τη μεγα-

λύτερη εσωστρέφεια, όπως η Κένυα, το Μεξικό και η Βραζιλία, αλλά αντιθέτως αυτές με εξωστρεφείς οικονομίες, και πιο συγκεκριμένα οι «Ασιατικές Τίγρεις». Σ' αυτές τις χώρες η κρατική παρέμβαση ήταν υπαρκτή, και σε ορισμένες περιπτώσεις εκτεταμένη, αλλά το άνοιγμα της οικονομίας στον ανταγωνισμό της αγοράς τούς έδωσε τη δυνατότητα να γίνουν ανταγωνιστικές σε παγκόσμιο επίπεδο.

Κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980 δόθηκε ακόμη μεγαλύτερη ώθηση για απομάκρυνση από την κρατική παρέμβαση και προσέγγιση των αγορών, καθώς η παγκόσμια οικονομία βυθίστηκε σε ύφεση, με τις τιμές του πετρελαίου να εκτοξεύονται. Έτσι, οδηγηθήκαμε σε πολλές κρίσεις χρέους στις LDC (και ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική), γεγονός που ώθησε τις χώρες να αναθεωρήσουν τις αναπτυξιακές πολιτικές τους, οι οποίες συχνά αποτελούσαν μέρος των προγραμμάτων «διαρθρωτικής προσαρμογής» που έθετε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ως προαπαιτούμενα για την αναδιάρθρωση του χρέους. Τέτοιου είδους προσαρμογές μείωσαν, κατά κανόνα, την άμεση κρατική ανάμειξη των ασταθών οικονομιών.

Η Έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας για την Παγκόσμια Ανάπτυξη του 1984 ενστερνίστηκε πολλές από αυτές τις κυρίαρχες θέσεις υπέρ της ελεύθερης αγοράς. Μέσω της έκθεσης ζητούνταν η άμβλυνση των στρεβλώσεων που δημιουργούσε η υπερβολική κρατική παρέμβαση στις αγορές αγροτικών προϊόντων, η απόσυρση των πολιτικών εκβιομηχάνισης που βασίζονταν στην αντικατάσταση των εισαγωγών, και το άνοιγμα των οικονομιών στο εμπόριο. Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της υψηλίου υπέγραψαν συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου (βλ. κεφάλαιο 13).

Έλλειψη εμπιστοσύνης στις αγορές

Το κίνημα φιλελευθεροποίησης συνεχίστηκε και κατά τη δεκαετία του 1990. Ωστόσο, ο ενθουσιασμός για το ελεύθερο εμπόριο αμβλύθηκε εξαιτίας της διαπίστωσης ότι η απελευθέρωση της αγοράς δεν συνεπαγόταν απαραίτητα τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των ανθρώπων, καθώς υπήρχε η πιθανότητα οι αγορές να μη λειτουργούν σωστά. Αυτό οδήγησε σ' έναν νέο κύκλο ερευνητικών εργασιών, που ασχολούνταν τόσο με τις αποτυχίες της αγοράς στις LDC όσο και με τις βαθύτερες αιτίες που τις προκαλούσαν. (Το κεφάλαιο 11 εστιάζει στις αποτυχίες της αγοράς.)

Σε γενικές γραμμές, η ελεύθερη αγορά αποτυγχάνει όταν δεν λειτουργεί αποτελεσματικά: όταν, δηλαδή, υφίσταται ένα άλλο σενάριο όπου ο συμμετέχων στην αγορά θα μπορούσε να βρεθεί σε καλύτερη θέση χωρίς να χειροτερέψει η θέση των υπολοίπων. Συχνά, οι αγορές αποτυγχάνουν τόσο παταγωδώς που για πολλούς ανθρώπους δεν υπάρχουν καν. Ο φτωχός πληθυσμός, για παράδειγμα, δεν έχει πρόσβαση σε τραπεζικά δάνεια, ή οι περισσότεροι αγρότες στην αφρικανική ήπειρο δεν κατορθώνουν να πουλούν τις καλλιέργειές τους και σχεδόν κανένας, στις φτωχές χώρες, δεν έχει πρόσβαση σε κρατική ασφάλιση.

Ο Joseph Stiglitz, ο οποίος κέρδισε το Βραβείο Νόμπελ το 2011 μαζί με άλλους οικονομολόγους, κατέδειξε ότι οι αγορές σπάνια είναι αποτελεσματικές. Σύμφωνα

με τον Stiglitz, αυτό κατά βάση οφείλεται στην ατελή πληροφόρηση, η οποία δημιουργεί υψηλά κόστη συναλλαγών, που με τη σειρά τους οδηγούν σε εκτεταμένες αποτυχίες της αγοράς, ιδιαίτερα στις φτωχές χώρες. Δεδομένου ότι η κατανόηση των αποτυχιών της αγοράς είναι θεμελιώδους σημασίας στην αναπτυξιακή οικονομική, αυτό το βιβλίο ασχολείται με αρκετές πηγές πρόκλησής τους.

Όταν οι αγορές δεν λειτουργούν σωστά, η κρατική ανάμειξη στην οικονομία συχνά βελτιώνει την ευημερία. Οι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι, ωστόσο, προειδοποίησαν ότι οι αποτυχίες της αγοράς δεν συνεπάγονται απαραίτητα την ευρεία κρατική ανάμειξη στην οικονομία, καθώς οι κρατικές αποτυχίες μπορεί να είναι χειρότερες από τις αποτυχίες της αγοράς. Παρ' όλα αυτά, η κρατική ανάμειξη στις αγορές μπορεί να βελτιώσει την ευημερία πολύ περισσότερο απ' όσο πίστευαν παλαιότερα.

Η επανάσταση των πειραμάτων

Στις μέρες μας, η αναπτυξιακή οικονομική έχει μετατοπίσει το κέντρο βάρους της σε μικροοικονομικό επίπεδο και στην αξιολόγηση προγραμμάτων. Η έρευνα της αναπτυξιακής οικονομικής περιλαμβάνει πλέον ολοένα και περισσότερο τη χρήση πειραμάτων, με σκοπό να κατανοήσει την οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων και να εκτιμήσει τις συνέπειες των πολιτικών. Όταν τα πειράματα δεν είναι εφικτά, οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν άλλες μεθόδους, συμπεριλαμβανομένης της οικονομετρίας και των μοντέλων προσομοίωσης, με σκοπό να επισημάνουν τις συνέπειες των πολιτικών και των προγραμμάτων. Τα προγράμματα κοινωνικών χρηματικών μεταβιβάσεων που αναφέραμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου αποτελούν ένα παράδειγμα. Σήμερα, εάν εργάζεστε σε μια μη κυβερνητική οργάνωση (ΜΚΟ), σε μια διεθνή αναπτυξιακή υπηρεσία ή ακόμα και στην κυβέρνηση μιας LDC υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να ασχοληθείτε με την πειραματική οικονομική. Τα πειράματα αποτελούν πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της αναπτυξιακής οικονομικής και γι' αυτό και αφιερώνουμε ένα ολόκληρο κεφάλαιο σ' αυτά (κεφάλαιο 2).

Τι είναι, τελικά, η οικονομική ανάπτυξη;

Η οικονομική ανάπτυξη έχει διαφορετικές σημασίες ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Στις πλούσιες χώρες, η ανάπτυξη είναι σε γενικές γραμμές συνυφασμένη με τη μεγέθυνση. Σκεφτείτε έναν πολεοδόμο που χτίζει ουρανοξύστες σε άδεια οικόπεδα στο κέντρο μιας κατεστραμμένης πόλης. Από πολιτικής άποψης, τα αναπτυξιακά σχέδια σε χώρες με υψηλά εισοδήματα έχουν συχνά τους ίδιους αρχικούς στόχους με τα αναπτυξιακά σχέδια σε φτωχές χώρες, και πιο συγκεκριμένα τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, μεγαλύτερων εισοδημάτων και περισσότερων εισφορών μέσω φορολογίας. Ο τελικός στόχος, όμως, κατά πάσα πιθανότητα, είναι η μεγέθυνση.

Οι περισσότεροι αναπτυξιακοί οικονομολόγοι, σήμερα, θα υποστήριζαν ότι η

ανάπτυξη διαφέρει από τη μεγέθυνση, παρά το γεγονός ότι είναι δύσκολο να επιτύχουμε τους αναπτυξιακούς στόχους χωρίς την τελευταία. Τα αναπτυξιακά σχέδια ανά την υφήλιο εστιάζουν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα που σχετίζονται με τη φτώχεια, τον υποσιτισμό, την ανισότητα και την υγεία. Η ανάπτυξη αφορά την εκπλήρωση βασικών φυσικών αναγκών, όπως η διατροφή, η στέγαση και ο ρουχισμός, αλλά και την καλλιέργεια του πνεύματος μέσω της εκπαίδευσης (γεγονός που αυξάνει τα δυνητικά κέρδη των ανθρώπων). Τέτοιου είδους σχέδια, επίσης, εστιάζουν στο περιβάλλον, στη διατήρηση του φυσικού κάλλους και του κλίματος, στη βιώσιμη χρήση των πόρων, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στη φυλετική και εθνική ισότητα, ακόμα και στη διαφθορά των κυβερνήσεων (ένα θέμα με το οποίο θα ασχοληθούμε στο κεφάλαιο 8, «Θεσμοί»).

Όλα αυτά τα ερωτήματα είναι ζωτικής σημασίας όχι μόνο για το ποιος δρέπει τα οφέλη της οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και για την κατανόηση της ίδιας της φύσης της. Σ' αυτό το σημείο βρίσκεται μια θεμελιώδης διαφορά στον τρόπο που τείνουμε να μελετάμε την οικονομία και την πολιτική στις πλούσιες και στις φτωχές χώρες. Στις χώρες με υψηλά εισοδήματα, η οικονομική αποτελεσματικότητα και η ισότητα τείνουν να θεωρούνται ξεχωριστά ζητήματα. Η αποτελεσματική κατανομή των πόρων είναι σημαντική για να διασφαλιστεί ότι η γενικότερη επίδοση της οικονομίας είναι η υψηλότερη δυνατή, δεδομένων των περιορισμών που αντιμετωπίζουν (όπως, για παράδειγμα, περιορισμένους πόρους και τεχνολογίες). Η αποτελεσματικότητα αποτελεί πρωτεύον ζήτημα στη μεγάλη πλειοψηφία των οικονομικών μαθημάτων.

Τι συμβαίνει με την ισότητα; Ο τρόπος που μοιράζεται το οικονομικό προϊόν αποτελεί συνήθως ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας για τους οικονομολόγους, καθώς θεωρείται ότι εμπίπτει περισσότερο στη σφαίρα της πολιτικής, παρά της οικονομίας. Σκεφτείτε όσα οικονομικά μαθήματα έχετε κάνει. Η άποψη του εγχειριδίου είναι ότι η αποτελεσματικότητα και η ισότητα είναι διαδοχικά ή επαναλαμβανόμενα προβλήματα: το πρώτο μέλημα είναι η αύξηση της πίτας, και αφού ολοκληρωθεί, τότε αποφασίζουμε πώς θα διανεμηθεί (ή κάνουμε στην άκρη και αφήνουμε την αγορά να αποφασίσει).

Προφανώς, στο σημείο αυτό ενυπάρχει μια σημαντική υπόθεση διαχωρισμού των δύο όρων: η αποτελεσματικότητα μπορεί να επιτευχθεί άσχετα με το πώς θα κατανεμηθεί το εισόδημα. Είναι αυτή λογική υπόθεση; Σε μια ανταγωνιστική αγορά σε ισορροπία υπάρχουν πολλά διαφορετικά αποτελέσματα, ανάλογα με την αρχική κατανομή του πλούτου. Δεδομένου, όμως, ότι ισχύουν οι βασικές υποθέσεις ενός ανταγωνιστικού μοντέλου (τις οποίες διδαχθήκατε στα εισαγωγικά οικονομικά μαθήματα), η αποτελεσματικότητα κατά Pareto είναι εξασφαλισμένη: δεν μπορούμε να βελτιώσουμε τη θέση ενός ατόμου χωρίς να επιδεινωθεί η θέση ενός άλλου. Αν έχετε ποτέ μελετήσει το «κουτί του Edgeworth», τότε γνωρίζετε με ποιον τρόπο οι οικονομολόγοι αναπαριστούν το παραπάνω.

Η δυνατότητα διαχωρισμού μεταξύ ισότητας και αποτελεσματικότητας ενισχύθηκε από τον βραβευμένο με Νόμπελ Ronald Coase, ο οποίος υποστήριξε ότι μια

διαπραγμάτευση θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποτελεσματική έκβαση ασχέτως της αρχικής κατανομής της ιδιοκτησίας, ακόμα και στην περίπτωση ύπαρξης εξωτερικότητων (κόστος ή κέρδος που δεν αντικατοπτρίζεται στις τιμές, όπως, για παράδειγμα, η μόλυνση). Σύμφωνα με τον Coase, για όσο διάστημα μπορούμε να διαπραγματευόμαστε χωρίς κόστος, δεν έχει σημασία αν ο ένας έχει το δικαίωμα να καπνίζει και ο άλλος έχει το δικαίωμα να αναπνέει καθαρό αέρα. Μετά το πέρας της διαπραγμάτευσης, η ποσότητα του καπνού στην ατμόσφαιρα θα είναι η ίδια. Η θέση αυτή έχει καταστεί θεώρημα, γνωστό ως «θεώρημα του Coase».

Αν η αποτελεσματικότητα και η ισότητα είναι πραγματικά δύο ξεχωριστά ζητήματα, τότε δεν υπάρχει ούτε μεγάλο πεδίο για την οικονομική πολιτική ούτε ιδιαίτερος λόγος οι οικονομολόγοι που ενδιαφέρονται για τη μία να ανησυχούν για την άλλη. (Φυσικά, ακόμα και οι οικονομολόγοι μπορεί να ανησυχούν για την ισότητα για άλλους λόγους, π.χ. ανθρωπιστικούς.)

Μακάρι όμως τα πράγματα να ήταν τόσο απλά! Δυστυχώς, η διαπραγμάτευση πάντα ενέχει κόστος (και τις περισσότερες φορές, αυτό είναι απαγορευτικά υψηλό). Γι' αυτόν και για πολλούς άλλους λόγους, μεγάλο μέρος της προσπάθειας των αναπτυξιακών οικονομολόγων δαπανάται στη διερεύνηση των τρόπων συνύφανσης αποτελεσματικότητας και ισότητας, και ιδιαίτερα στις φτωχές χώρες. Ο τρόπος κατανομής της ιδιοκτησίας προφανώς και επηρεάζει την αποτελεσματικότητα, αν ισχύουν οι παρακάτω συνθήκες:

- Οι τράπεζες δεν είναι πρόθυμες να δανείσουν χρήματα στους μικρούς αγρότες.
- Οι φτωχοί άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση στην ασφάλιση, ώστε να προστατευτούν από μια κακή σοδειά ή τις ασθένειες.
- Η φτώχεια και ο υποσιτισμός αποτρέπει τα παιδιά να αναπτυχθούν σε παραγωγικούς ενήλικες.
- Η πρόσβαση στις αγορές για τα αγαθά που παράγουν οι άνθρωποι, για τους παραγωγικούς συντελεστές που χρησιμοποιούν και για τα αγαθά που ζητούν είναι διαφορετική για τους φτωχούς και για τους πλούσιους.
- Η ικανότητα εύρεσης θέσης εργασίας εξαρτάται από την ταυτότητα του κάθε ατόμου και όχι από την παραγωγικότητά του.

Σε αυτές και σε άλλες πολλές περιπτώσεις, ο διαχωρισμός ισότητας και αποτελεσματικότητας καταρρίπτεται. Η παραγωγική ικανότητα (ή ακόμα και η καταναλωτική) ενός ατόμου εξαρτάται σημαντικά από την αρχική κατανομή του πλούτου, καθώς οι βασικές υποθέσεις των ανταγωνιστικών αγορών συχνά δεν ισχύουν για τα πιο φτωχά στρώματα της κοινωνίας. Ένας πλούσιος αγρότης μπορεί να παράγει στο σημείο όπου η αγοραία τιμή ισούται με το οριακό κόστος παραγωγής του, το οποίο αποτελεί και βασικό προαπαιτούμενο για τη μεγιστοποίηση των κερδών και την αποτελεσματικότητα των επιλογών του. Αν, όμως, ένας φτωχός αγρότης δεν διαθέτει τα απαραίτητα χρήματα για να αγοράσει λιπάσματα, και ταυτόχρονα καμία τράπεζα δεν εί-

ναί πρόθυμη να του δανείσει αυτά τα χρήματα, τότε αυτός δεν θα μπορέσει να παραγάγει το ίδιο αποτελεσματικά με έναν πλούσιο αγρότη. Αυτό σημαίνει ότι η αποτελεσματικότητα εξαρτάται από την αρχική κατανομή του εισοδήματος, κάτι το οποίο αποτελεί σημαντική παρέκκλιση από τις συνηθισμένες υποθέσεις της οικονομικής επιστήμης.

Οι συνθήκες από τις οποίες η ισότητα επηρεάζει την αποτελεσματικότητα είναι πολλές και διαπερνούν τις οικονομίες και τις κοινωνίες των φτωχών χωρών. Η αναπτυξιακή οικονομική είναι –ίσως περισσότερο από οτιδήποτε άλλο– η μελέτη των οικονομιών όπου η ισότητα και η αποτελεσματικότητα είναι στενά διασυνδεδεμένες. Αυτό ανοίγει ολόκληρη σφαίρα πιθανοτήτων για παρεμβάσεις πολιτικών και σχεδίων, ώστε να αυξηθεί τόσο η οικονομική αποτελεσματικότητα όσο και η ισότητα. Πολύ συχνά, οι δύο αυτές έννοιες δεν συμπληρώνουν η μία την άλλη, αλλά είναι αδιαχώριστες.

Οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (MDG)

Η εξάλειψη της ακραίας φτώχειας παραμένει μία από τις βασικές προκλήσεις της εποχής μας και προβληματίζει ιδιαίτερα τη διεθνή κοινότητα. Η εξάλειψη αυτής της μάστιγας θα απαιτήσει τις συνδυσασμένες προσπάθειες όλων –κυβερνήσεων, οργανισμών της κοινωνίας των πολιτών και του ιδιωτικού τομέα– στο πλαίσιο μιας πιο ισχυρής και πιο αποτελεσματικής παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη. Οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας τίθενται με συγκεκριμένους χρονικούς περιορισμούς, με τους οποίους μπορεί να μετρηθεί η πρόοδος για την άμβλυνση της εισοδηματικής φτώχειας, την εξάλειψη της πείνας, των ασθενειών, της έλλειψης κατάλληλης στέγασης και απαλοιφή του αποκλεισμού, και την ταυτόχρονη προαγωγή της φυλετικής ισότητας, της υγείας της εκπαίδευσης και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Στους MDG ενσωματώνονται επίσης και βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως, για παράδειγμα, τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου για κατοχή γης, υγεία, εκπαίδευση, στέγαση και ασφάλεια. Οι Στόχοι είναι φιλόδοξοι αλλά εφικτοί και μαζί με την εκτενή αναπτυξιακή ατζέντα του ΟΗΕ θέτουν την πορεία για τις παγκόσμιες προσπάθειες για την ανακούφιση της φτώχειας μέχρι το 2015. (Ban Ki-moon, Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ.)

Τον Σεπτέμβριο του 2000, εκπρόσωποι 189 εθνικοτήτων συναντήθηκαν στην έδρα του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη και συνέταξαν τη Διακήρυξη της Χιλιετίας. Σε αυτήν δεσμεύτηκαν για μια νέα παγκόσμια συνεργασία, για τη μείωση της ακραίας φτώχειας και την επίτευξη ενός συνόλου συγκεκριμένων αναπτυξιακών στόχων μέχρι το 2015. Αυτοί οι στόχοι (βλ. παράρτημα αυτού του κεφαλαίου), οι οποίοι ποικίλλουν από θέματα υγείας και περιβάλλοντος μέχρι τη φυλετική ισότητα, έμειναν γνωστοί ως οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (MDG).²¹ Ο καθορισμός τέτοιων στόχων αλ-

λά και η παρακολούθηση της προόδου τους απαιτεί κρίσιμο όγκο δεδομένων, μεθόδων μέτρησης και πάνω απ' όλα προσήλωση.

Οι MDG αναφέρονται σχεδόν σε κάθε διεθνή συνάντηση για την ανάπτυξη. Συχνά χρησιμοποιούνται από τις κυβερνήσεις και τις διεθνείς αναπτυξιακές υπηρεσίες για να κινητοποιήσουν και να δικαιολογήσουν συγκεκριμένα αναπτυξιακά σχέδια. Οι στόχοι έχουν παρακινήσει την παγκόσμια κοινότητα να εργαστεί για την ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων στις πιο φτωχές χώρες του κόσμου, αλλά υπάρχουν και οι επικριτές τους. Οι οικονομολόγοι βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση για το αν αυτού του είδους η επίσημη, «τεχνοκρατική» προσέγγιση, όπου τον έλεγχο τον έχουν επιστήμονες και ειδικοί, είναι ωφέλιμη ή επιζήμια. Από τη μία πλευρά, μπορεί να βοηθήσει τις φτωχές χώρες με την εισροή κεφαλαίων και εξειδίκευσης στις περιοχές όπου υπάρχει επείγουσα ανάγκη για κάτι τέτοιο. Από την άλλη, όμως, μπορεί να έχει το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα: την επιβολή εξωτερικής δύναμης και εφαρμογή προγραμμάτων που δεν αντανakλούν την τοπική πραγματικότητα.²²

Η διάρθρωση αυτού του βιβλίου

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε για να δώσει στους φοιτητές τα απαραίτητα εργαλεία και τις έννοιες της αναπτυξιακής οικονομικής. Τα περισσότερα βιβλία αναπτυξιακής οικονομικής είναι θεματικά: χρήμα, εργασία, πληθυσμός και λοιπά. Τα κεφάλαια σε αυτό το βιβλίο ασχολούνται λιγότερο με συγκεκριμένα θέματα και περισσότερο με την παροχή μιας οπτικής για τις διαφορετικές πλευρές των αναπτυσσόμενων οικονομιών και για το πώς αυτές οι διαφορές διαμορφώνουν τον τρόπο που τις μελετάμε. Το μεγαλύτερο μέρος των πιο εξελιγμένων οικονομικών ερευνών εντοπίζεται σε άρθρα επιστημονικών περιοδικών, στα οποία οι περισσότεροι φοιτητές δεν έχουν πρόσβαση. Οι πηγές που υπάρχουν στο βιβλίο έχουν στόχο να καταστήσουν αυτές τις έρευνες προσβάσιμες και να συνοψίσουν τα ερωτήματα, τις μεθόδους, τα βασικά ευρήματα και τη σημασία τους. Η ελπίδα των συγγραφέων είναι ότι οι φοιτητές, όταν ολοκληρώσουν τη μελέτη αυτού του βιβλίου, θα είναι σε θέση να κατανοήσουν καλύτερα το τι περιλαμβάνουν οι αναπτυξιακές έρευνες και πολιτικές όντας εξοικειωμένοι με πολλές από τις προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται.

Το υπόλοιπο του βιβλίου προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε μεγάλα ερωτήματα. Καθώς τα νοικοκυριά και οι άνθρωποι προσπαθούν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην σε ολοένα πιο σύνθετες και παγκοσμιοποιημένες οικονομίες, οι κυβερνήσεις, οι διεθνείς αναπτυξιακές υπηρεσίες και οι αναπτυξιακές τράπεζες εκπονούν ένα μεγάλο φάσμα προγραμμάτων. Η αξιολόγηση των επιπτώσεών τους αποτελεί το επίκεντρο της νέας γενιάς αναπτυξιακών οικονομολόγων και είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των πειραματικών μεθόδων. Το κεφάλαιο 2 («Αποτελεσματικές και αναποτελεσματικές πρακτικές») διερευνά τους λόγους που οι οικονομολόγοι προχωρούν

σε πειράματα, ποια είναι τα όρια των πειραμάτων, τους τρόπους αξιολόγησης των επιπτώσεων χωρίς τη διενέργεια πειράματος, την ανάλυση κόστους – οφέλους των αναπτυξιακών προγραμμάτων και τους τρόπους που αυτές οι πολιτικές μπορεί να επηρεάσουν τόσο τους δικαιούχους όσο και τους μη δικαιούχους.

Τα κεφάλαια 3-6 αφορούν την κατανόηση, τη μέτρηση και την ανάλυση των τεσσάρων βασικών στοιχείων της οικονομικής ανάπτυξης: Εισοδήμα (κεφάλαιο 3), Φτώχεια (κεφάλαιο 4), Ανισότητα (κεφάλαιο 5) και Ανθρώπινη ανάπτυξη (κεφάλαιο 6).

Μια κεντρική ιδέα που ανακύπτει από τα πρώτα έξι κεφάλαια είναι ότι, γενικά, η αύξηση του εισοδήματος είναι μια σημαντική –αλλά σε καμία περίπτωση επαρκής– συνθήκη για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης. Πώς μπορούν οι χώρες, οι περιφέρειες και τα νοικοκυριά να αυξήσουν τα εισοδήματά τους; Το κεφάλαιο 7 («Μεγέθυνση») κάνει μια εισαγωγή στη θεωρία συναθροιστικής (εθνικής) θεωρίας μεγέθυνσης και καταλήγει διατυπώνοντας δύο ερωτήματα: πρώτον, είναι άραγε εφικτό οι επιδόσεις των φτωχών χωρών, των περιφερειών και των νοικοκυριών να «συμβαδίσουν» μεταξύ τους, και, δεύτερον, μπορούν οι χώρες να εκπληρώσουν τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας αποκλειστικά και μόνο μέσω της αύξησης του εισοδήματος;

Οι θεσμοί αποτελούν τα «λειτουργικά συστήματα» των οικονομιών και των κοινωνιών. Όταν δεν λειτουργούν σωστά, ακόμα και οι πιο καλά σχεδιασμένες αναπτυξιακές πολιτικές και τα οικονομικά τους προγράμματα αδυνατούν να εκπληρώσουν τους στόχους τους. Αφιερώνουμε ένα ολόκληρο κεφάλαιο (κεφάλαιο 8) στους θεσμούς, στη σημασία τους για έναν αναπτυξιακό οικονομολόγο και στους τρόπους που διαμορφώνουν τα αναπτυξιακά αποτελέσματα.

Η γεωργία διατηρεί την πρωτοκαθεδρία της ως προς το επίπεδο εισοδήματος και την εργασία στις οικονομίες πολλών χωρών. Το κεφάλαιο 9 («Αγροτική παραγωγή») παρουσιάζει τα βασικά εργαλεία που έχουν επινοήσει οι οικονομολόγοι για να αναλύουν τις αγροτικές οικονομίες, εξετάζοντας παράλληλα το ευρύ φάσμα των συνεπειών από τις αγροτικές πολιτικές μέχρι το εμπόριο και την κλιματική αλλαγή. Αυτό το κεφάλαιο ξεκινά με το μοντέλο του αγροτικού νοικοκυριού, το συστατικό στοιχείο της μικροοικονομικής ανάλυσης των αγροτικών οικονομιών. Καταλήγει με μοντέλα που αφορούν όλο το φάσμα των συγκεκριμένων οικονομιών, τα οποία μας βοηθούν να κατανοήσουμε τους τρόπους με τους οποίους συνδέονται τα νοικοκυριά μεταξύ τους και τους τρόπους μετάδοσης των συνεπειών των σοκ στην πολιτική, στις αγορές και στο περιβάλλον.

Το μεγαλύτερο ποσοστό της φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο συγκεντρώνεται στις αγροτικές περιοχές. Ωστόσο, οι οικονομίες αυτού του είδους γίνονται ολοένα και λιγότερο αγροτικές με το πέρασμα του χρόνου, καθώς τα νοικοκυριά διασφαλίζουν ολοένα και μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους από μη αγροτικές δραστηριότητες. Για έναν αυξανόμενο αριθμό ανθρώπων, η έξοδος από τη φτώχεια συνεπάγεται την απομάκρυνση από αγροτικές περιοχές. Το κεφάλαιο 10 («Δομικός μετασχηματισμός») εξετάζει τις εκτεταμένες μεταβολές στις αγροτικές και τις εθνι-

κές οικονομίες που συνοδεύουν την οικονομική ανάπτυξη και τη σημασία τους στην οικονομική ανάλυση και στον σχεδιασμό αναπτυξιακών πολιτικών.

Οι αγορές και το εμπόριο διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην αύξηση του παραγόμενου προϊόντος των χωρών και στη διάδοση των αναπτυξιακών πλεονεκτημάτων προς ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Παρ' όλα αυτά, οι αγορές αποτυγχάνουν για πολλούς ανθρώπους, ενώ άλλοι δεν μπορούν να ανταγωνιστούν σε μια ολοένα και μεγαλύτερη παγκόσμια οικονομία. Στα κεφάλαια 11 («Πληροφόρηση και αγορές»), 12 («Πιστώσεις και ασφάλιση») και 13 («Διεθνές εμπόριο και παγκοσμιοποίηση») ερευνούμε τις αιτίες που οι οικονομολόγοι θεωρούν ότι οι αγορές είναι τόσο σημαντικές στην οικονομική ανάπτυξη, τις αιτίες που οι αγορές αποτυγχάνουν για ένα σημαντικό μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, τους τρόπους με τους οποίους η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί νικητές και ηττημένους και τη σημασία όλων των παραπάνω στη χάραξη αναπτυξιακών πολιτικών. Η χρηματοπιστωτική αγορά και η αγορά ασφάλισης είναι ιδιαίτερα σημαντικές –και, πολύ συχνά, αισθητά απύσες– για τον φτωχό πληθυσμό των LDC. Το κεφάλαιο 12 εξετάζει τη σημασία αυτών των δύο αγορών, τις αιτίες που αποτυγχάνουν και τους τρόπους με τους οποίους οι αναπτυξιακοί ερευνητές αντιμετωπίζουν αυτές τις καταστάσεις.

Ο επίλογος (κεφάλαιο 14) αφορά την πορεία σας μετά το πέρας της μελέτης αυτού του βιβλίου και τους τρόπους που τα εργαλεία και οι ικανότητες που σας προσέφερε αυτό το βιβλίο σας προετοιμάζουν για τις νέες περιπέτειες στην ανάπτυξη και τη ζωή.

Στο τέλος κάθε κεφαλαίου θα βρείτε συνδέσμους σε πηγές πολυμέσων τις οποίες μπορείτε να μελετήσετε για να εμπλουτίσετε τις γνώσεις σας, να γνωρίσετε ειδικούς επί των συγκεκριμένων θεμάτων και να εισαγάγετε τον πραγματικό κόσμο στο εγχειρίδιο και στην τάξη σας.

links.kritiki.gr/development-economics-taylor-lybbert

Εμπλουτίστε τις γνώσεις σας για το τι ακριβώς είναι η αναπτυξιακή οικονομική, ερευνώντας πηγές πολυμέσων παράλληλα με τη μελέτη σας.

Παράρτημα

Οι Οκτώ Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (ΑΣΧ)

ΑΣΧ 1: Εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της πείνας

Στόχος 1Α: Μείωση στο μισό του ποσοστού των ανθρώπων με εισόδημα κάτω του \$1,25 την ημέρα, την περίοδο 1990 έως 2015.

Στόχος 1Β: Διασφάλιση πλήρους, παραγωγικής και αξιοπρεπούς απασχόλησης για όλους: γυναίκες, άντρες και νέους.

Στόχος 1Γ: Μείωση στο μισό του ποσοστού των ανθρώπων που υποφέρουν από την πείνα.